

بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور

طاهر محبوبی^{۱*}، سید بهالدین کریمی^۲، کمال محبوبی^۳

۱. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور

۲. دانشجوی دکتری، برنامه ریزی درسی، دانشگاه تبریز

۳. کارشناسی ارشد، برنامه‌ریزی آموزشی، مدرس مدعو دانشگاه پیام نور

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۶/۲۶

Examining the Relationship between Hidden Curriculum and Motivational Beliefs, and Entrepreneurship of Students in Payame Noor University

T. Mahboobi^{*1}, S.B. Karimi², K. Mahboobi³

1. Assistant Professor, Educational Sciences, Payame Noor University, Corresponding Author:

2. Ph.D Student, Curriculum, Tabriz University

3. M.A., Educational Planning, Payame Noor University

Received: 2017/01/23 Accepted: 2017/09/17

Abstract

This study examined the relationship between hidden curriculum and motivational beliefs and entrepreneurship among students of Payam Noor University (PNU) of Western Azerbaijan Province. The research method is descriptive-correlational. The population included all undergraduate students of PNU centers in Azerbaijan Province in the academic year of 2016-2017. On the basis of multi stage cluster as the sample of the study, 1,000 undergraduate students of the population were selected. To this end, among all PNU centers of Western Azerbaijan Province 5 centers were selected randomly. Then, among the selected centers the participants of the study were selected through stratified random sampling method.

Research instruments included standard hidden curriculum questionnaire (Taghipoor and Ghafari, 2010), entrepreneurship test (Robinson et al., 1991) and motivational strategies questionnaire (Pintrich and Degroot, 1990). For data analysis, initially descriptive statistics including mean, variance, and standard deviation were used. Then, multiple regression was run for inferential statistics. The results showed that there was significant relationship between hidden curriculum components including interaction, organizational structure, social environment and physical structure and the motivational beliefs and entrepreneurship of the PNU students at 0.01 level.

Keywords

Hidden Curriculum, Motivational Beliefs, Entrepreneurship.

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه پیام نور است. روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان دانشگاه پیام نور مراکز استان آذربایجان غربی است، که در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ در مقطع کارشناسی به تحصیل مشغول بودند. در این تحقیق ۱۰۰۰ نفر دانشجوی مقطع کارشناسی به‌عنوان نمونه و به صورت خوش‌های چندمرحله‌ای انتخاب شدند. به این منظور با تهیه فهرست مراکز استان آذربایجان غربی، ۵ مرکز به‌صورت تصادفی ساده شامل مراکز ارومیه، خوی، بوکان، نقده و مهاباد انتخاب گردیدند. پس از تهیه آمار دانشجویان هر مرکز، با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم هر مرکز، نمونه مناسب انتخاب شد. ابزارهای پژوهش عبارت از پرسش‌نامه‌های استاندارد برنامه درسی پنهان (تقی‌پور و غفاری، ۱۳۸۹)، آزمون کارآفرینی روبینسون و همکاران (۱۹۹۱) و پرسش‌نامه راهبردهای انگیزشی پینتریش و دی‌گروت (۱۹۹۰) است. برای تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی چون میانگین، واریانس و انحراف معیار و در بخش استنباطی از آزمون رگرسیون چند متغیره استفاده شد. نتایج نشان داد که بین برنامه درسی پنهان به‌طور کلی و مولفه‌های آن، از جمله کنش متقابل، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان در سطح ۰/۰۱ رابطه معناداری وجود دارد.

واژگان کلیدی

برنامه درسی پنهان، باورهای انگیزشی، کارآفرینی.

* نویسنده مسئول: طاهر محبوبی

ایمیل نویسنده مسئول:

*Corresponding Author: m_taher858@yahoo.com

مقدمه

معیارهای درونی ممکن است به صورت‌های مختلفی مانند همانندسازی، الگوسازی، آموزش مستقیم، تجربه شخصی، تشویق و تنبیه و از این قبیل نیز شکل بگیرد. معیارهای شخصی به هر صورت که شکل بگیرند، زیربنایی برای خودانگیزی به‌شمار می‌روند (بندورا^۴، ۱۹۸۹). باورهای انگیزشی به‌عنوان یک مقوله انگیزشی اهمیت اساسی دارد. از نظر دای و همکاران (۱۹۹۸)، باور انگیزشی به عنوان واسطه‌های درونی ساختارهای برجسته ذهنی را برای شناخت، عاطفه و رفتار فراهم می‌آورد.

خودانگیزی می‌تواند پایه و اساسی برای کارآفرینی قلمداد شود. همچنین عصر حاضر، عصر خلاقیت، دانایی، دوران بسیج اندیشه‌ها و ابتکارات و تلفیق آن است و در کارآفرینی نیز بحث از به‌کارگرفتن فکر، ابتکار، فرصت‌جویی و فرصت‌آفرینی مطرح می‌شود. این‌ها مباحثی است که در کشور ما باید بیش از پیش مورد توجه مسئولین نظام آموزشی قرار گیرد تا در دانشگاه‌ها، دانشجویان از آموزش‌های لازم بهره‌مند شوند (پوستی‌گو، ۲۰۰۲).

واژه کارآفرینی، در قرن شانزدهم میلادی، اولین بار برای افرادی به کار برده شد که در مأموریت نظامی، خود را به خطر می‌انداختند. با شروع قرن هیجدهم، این اصطلاح برای فعالیت‌های اقتصادی نیز به کار گرفته شد. در این قالب، مفهوم کارآفرین، بیش از چهار قرن مسیر تکاملی خود را پیمود. از این زمان به بعد بود که واژه کارآفرین برای فعالیت‌های متنوع و در قالب دیدگاه‌های مختلف مطرح شد (احمدپور داریانی، ۱۳۸۰).

هیسریچ و پیترز^۵ (۲۰۰۵) کارآفرینی را فرایند خلق کردن چیزی متفاوت و با ارزش از طریق صرف زمان و تلاش لازم و پذیرفتن مخاطره‌های مالی و با رضایت شخصی می‌دانند. همچنین در تعریفی دیگر کارآفرینی فرایندی فرض می‌شود که منجر به ایجاد رضایت‌مندی و یا تقاضاهای جدید می‌شود. کارآفرینی عبارت است از؛ فرایند ایجاد ارزش از راه تشکیل مجموعه منحصر به فردی از منابع به‌منظور بهره‌گیری از فرصت‌ها است (احمدپور داریانی، ۱۳۸۰).

ماهیت تعلیم و تربیت، با توجه به مفهوم صحیح آن، هدایت جنبه‌های مختلف فرد یا رشد قوه قضاوت صحیح یا تجدید نظر در تجربیات، در دوره‌های مختلف رشد است (شریعتمداری، ۱۳۸۰). البته نمی‌توان انکار کرد که برنامه درسی به‌عنوان یکی از ستون‌های الزامی علوم تربیتی نقش بی‌بدیلی در علمکردهای تربیتی داشته و حتی پا را از قلمرو رسمی بودن بیرون گذاشته، فرآیندهای غیررسمی را نیز در بر گرفته است. برنامه درسی به منزله یک فرآیند، می‌خواهد مسیری باشد که آغاز و پایان جریان یادگیری و آموزش را به هم پیوند دهد (اسکندری، ۱۳۸۷).

اواسط دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰، متخصصان برنامه درسی تلاشی در نظامند کردن تمامی نظریه‌ها، با نگرشی ماتئوریک داشته و موفق به ترسیم و ارائه نظام در این خصوص گردیدند که سه مقوله کلی برنامه درسی رسمی یا صریح، برنامه درسی عقیم یا پوچ و برنامه درسی پنهان یا مستتر را در برداشت (مارگولیس، ۲۰۰۲). با این اوصاف، آنچه در این پژوهش به بررسی آن خواهیم پرداخت یکی از مقوله‌های برنامه درسی یعنی برنامه درسی پنهان و رابطه آن با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام‌نور استان آذربایجان غربی است.

اصطلاح «برنامه درسی پنهان» را اولین بار جکسون^۶ در کتاب زندگی در کلاس درس به کار برد و بنسون اسنایدر^۲ در ۱۹۷۱ آن را رواج داد (فتحی واجارگاه، ۱۳۸۷). رابی آیسبورک^۳، برنامه درسی پنهان را چنین تعریف کرده است: برنامه درسی پنهان متشکل از پیام‌های ضمنی جو اجتماعی مراکز آموزشی است، که نوشته نشده است، ولی توسط همه احساس می‌شود. برنامه درسی پنهان بدنه دانشی است که دانش‌آموزان را به سهولت از طریق بودن هر روزه در محیط مدرسه، هضم می‌کند (سعید رضوانی، ۱۳۸۰).

از سوی دیگر، باورهای انگیزشی دست‌های از معیارهای شخصی و اجتماعی است که افراد برای انجام دادن یا پرهیزکردن از یک عمل به آن‌ها مراجعه می‌کنند. این معیارهای انگیزشی به دنبال تأیید شدن و تأیید نشدن رفتار فرد به‌وسیله اشخاص مهم زندگی شکل می‌گیرد. البته

4. Bandura
5. Postigo
6. Hisrich & Peter

1. Jackson
2. Benson snyder
3. Rabbi Aasburk

کارآفرینی و مباحث مربوط به آن را با توجه به این که در حوزه‌های مختلف دانش از جمله روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و اقتصاد مورد توجه قرار گرفته‌اند، می‌توان به‌عنوان یک موضوع بین رشته‌ای قلمداد کرد. این موضوع نشان‌دهنده وسعت بحث کارآفرینی از یک سو و پیچیدگی آن از سوی دیگر است. موضوع دیگری که به مباحث مربوط به کارآفرینی دامن زده و آن را مورد توجه قرار داده است، نگرانی مدیریت اقتصادی کشورها و سیاستمداران درباره اشتغال و مشکل بیکاری است که به‌طور فزاینده‌ای تفکر خوداشتغالی را به‌عنوان یک راه حل مورد توجه قرار داده است.

تحقیقات مختلفی در این ارتباط انجام گرفته است. احمدیان و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۳)، تحقیقی با هدف بررسی رابطه بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان با ابعاد مقیاس گرایش به تفکر انتقادی دانشجویان انجام دادند که نتایج آن حاکی از وجود ارتباط بین مؤلفه‌های برنامه‌ریزی درسی پنهان و ابعاد تفکر انتقادی است. علیخانی و مهرمحمدی (۱۳۸۳)، در مطالعه‌ای، به این نتیجه رسیدند که یکی از عمده‌ترین پیامدهای برنامه درسی پنهان مدارس که از جو اجتماعی بسته‌تری برخوردارند، تقویت روحیه اطاعت‌پذیری به‌جای تفکر انتقادی است. همچنین تقی‌پور و غفاری (۱۳۸۸) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بین مولفه‌های برنامه درسی پنهان، از جمله ساختار فیزیکی و مکانیزم‌های تشویق و تنبیه با رفتار انضباطی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد. هاشمی (۱۳۹۱) نیز در پژوهشی دریافت که دانش‌آموزان در مدارس با جو باز، از مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتری برخوردارند و نمرات بهتری را در انجام وظایف شغلی و مدنی کسب می‌کنند. همچنین دانش‌آموزانی که در مدارس جو باز هستند از نظر اخلاق اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی در سطح بهتری می‌باشند. در میان مولفه‌های برنامه درسی پنهان، مولفه‌های ساختار سازمانی از قدرت پیش‌بینی بیشتر در مهارت‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری بیشتری برخوردارند. پژوهش دیگری نیز هاشمیان‌نژاد (۱۳۸۰)، با عنوان ارائه و چهارچوب نظری در خصوص برنامه درسی مبتنی بر تفکر انتقادی در دوره ابتدایی با تاکید بر برنامه درسی مطالعات اجتماعی انجام داده است، در این پژوهش هشت مهارت سوال کردن، تحلیل کردن، ارزیابی، ارتباط دادن، استدلال کردن، سازماندهی مفاهیم علمی مربوط، کاربرد واژگان انتقادی و

فراشناخت، برای تفکر انتقادی در نظر گرفته شده است. بیانفر (۲۰۱۳)، در پژوهشی نشان داد که برنامه درسی پنهان در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر دارد. همچنین فلاح و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی دریافتند که قوانین و مقررات مدرسه، روابط میان فردی، روابط متقابل معلم و دانش‌آموز و آگاهی معلمان از عوامل مؤثر در برنامه درسی پنهان در یادگیری دانش‌آموزان مؤثر است. محققانی دیگر از جمله مهram و همکاران (۱۳۸۵)، حاجی (۱۳۸۷)، تأثیر نقش برنامه درسی پنهان را در هویت علمی دانشجویان و رفتار انضباطی دانش‌آموزان نشان دادند. صاحب‌نظرانی (همچون جکسون، ۱۹۶۸؛ بلوم، ۱۹۸۲؛ آسبروکس، ۲۰۰۰؛ مایلز و آندریون، ۲۰۰۱؛ فیروزی، ۲۰۰۷؛ ویکی، ۲۰۰۸؛ چای کینگ^۱، ۲۰۰۸ و داگانی^۲، ۲۰۰۹) نیز معتقد بودند که برنامه درسی پنهان احساسات، نگرش‌ها، ارزش‌ها، باورها و رفتارهای یادگیرنده را تحت تأثیر قرار می‌دهد. دسته دیگری از صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی مانند گتزلز، ۱۹۷۴ (به نقل از گوردون، ۱۹۸۵)، گوردون، ۱۹۸۲ (بازیابی، ۲۰۰۶)؛ آیزنر، ۱۹۹۴ و برنداپل، ۱۹۹۷؛ مارگولیس^۳، ۲۰۰۱؛ دیکسی^۴، ۲۰۰۳؛ وبر^۵، ۲۰۰۹ و فریتر^۶، ۲۰۰۹ به بعد فیزیکی این برنامه پرداختند. گتزلز، ۱۹۷۴ (به نقل از گوردون، ۱۹۸۵) به انواع ساختارهای فیزیکی مدرسه و کلاس درس، نحوه چیدمان میز و نیمکت‌ها، صدا یا ویژگی‌های صوتی، کیفیت نور و روشنایی بر انگیزش، احساسات و تصورات دانش‌آموزان توجه کرد. برنداپل (۱۹۹۷)، مارگولیس (۲۰۰۱)، وبر (۲۰۰۹) و فریتر (۲۰۰۹) در پژوهش‌های خود به بررسی اثر محیط فیزیکی مدرسه بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان پرداختند. آن‌ها نشان دادند کلاس‌های درس کاملاً زیبا، تزئین‌شده، پر نور و با امکانات فیزیکی کافی برای تدریس دروس از عوامل موفقیت تحصیلی است. همچنین یوکسل (۲۰۰۶) و گلیکن و مرنستین (۲۰۰۶) در یافته‌های خود نشان دادند که برنامه درسی پنهان بر رفتار دانشجویان و دانش حرفه‌ای مدرسان تأثیر دارد. نتایج یافته‌های کوآن و چپهاها^۷ (۲۰۰۸)، برجن هن گون^۸ (۲۰۰۹)، شین، ونگ و شین^۱ (۲۰۰۹)، مک

1. Chikeung, Ch
2. Doganay, A
3. Margolis
4. Dixie, G
5. Weber
6. Ferriter
7. Kuo-An, H & Chia-Hao, Y
8. Bergen henegouwen, G

متغیر پیشبین (برنامه درسی پنهان) و مؤلفه‌های آن با باورهای انگیزشی و کارآفرینی و ارائه یک تصویر روشن از متغیرهای پیش‌بین و مؤلفه‌های آن و مرتبط با متغیر ملاک که می‌تواند به تنهایی یا مشترکاً تغییرات متغیر ملاک را پیش‌بینی کند، طراحی شده است. در این تحقیق، پژوهشگر بدون این که قصد تغییر هیچ یک از متغیرها را داشته باشد، می‌خواهد مشخص کند که متغیرهای پیش‌بین چه رابطه‌ای با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دارند. بنابراین، تحقیق در موقعیتی طبیعی و به دور از هر گونه دست‌کاری میدانی یا آزمایشگاهی صورت می‌گیرد.

جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان ورودی سال‌های ۹۰ و ۹۱ دانشگاه پیام نور مراکز استان آذربایجان غربی است که در سال تحصیلی ۹۵-۹۴ در مقطع کارشناسی به تحصیل مشغول هستند، می‌شود در این تحقیق، ۱۰۰۰ نفر دانشجوی مقطع کارشناسی که در مراکز مختلف دانشگاه پیام نور استان آذربایجان غربی به تحصیل اشتغال دارند به عنوان نمونه و به صورت نمونه‌گیری خوش‌های چندمرحله‌ای انتخاب شدند. به این منظور با تهیه فهرست مراکز دانشگاهی پیام نور استان آذربایجان غربی، پنج مرکز به صورت تصادفی ساده که شامل مراکز ارومیه، خوی، بوکان، نقده و مهاباد هستند، انتخاب شد و پس از تهیه آمار دانشجویان هر مرکز با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای، متناسب با حجم هر مرکز و براساس فرمول کوکران در داخل هر طبقه، ۱۰۰۰ نفر انتخاب شد. نرخ برگشت پرسش‌نامه‌های نمونه اصلی ۰/۹۹ بود.

ابزار گردآوری داده‌ها

الف) پرسش‌نامه برنامه درسی پنهان: این پرسش‌نامه توسط تقی‌پور و غفاری (۱۳۸۹) و در ۲۸ گویه و چهار مؤلفه شامل کنش متقابل افراد، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی و با مقیاس لیکرت تدوین شده است. ارزش عددی سوالات به ترتیب گزینه‌های ۱ اصلاً، ۲ کم، ۳ متوسط، ۴ زیاد و ۵ خیلی زیاد است که برای تعیین روایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات از روایی صوری استفاده کرده‌اند. بدین ترتیب که پرسش‌نامه اولیه تنظیم شده را در اختیار اساتید و صاحب‌نظران قرار داده و روایی آن مورد تأیید آن‌ها قرار گرفت و برای آزمون پایایی پرسش‌نامه از ضریب آلفای

لانگ هین و پدريج^۲ (۲۰۰۹) نشان داد وقتی که محتوای کتاب‌های درسی کاربردی باشد و دانش‌آموزان بتوانند از محتوا در زندگی روزمره خود و برای حل مسائل و مشکلات استفاده کنند، میزان علاقه‌مندی آن‌ها به محتوا و در نتیجه میزان یادگیری آن‌ها افزایش می‌یابد. همچنین ماک و فلاین (۲۰۰۲)، ترنر (۲۰۰۸) ناهرن برگرواستین برگر (۲۰۰۹)، اولس و همکاران (۲۰۰۹) ردیش^۳ (۲۰۰۹) در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیدند که تعاملات موجود در محیط مدرسه یکی از عوامل مهم و مؤثر در نگرش دانش‌آموزان به درس، مدرسه و پرورش خودپنداره آنهاست. مطالعه نظریات و پیشینه تحقیقات برنامه درسی پنهان نشان می‌دهد که از منظرهای متفاوت به این نوع برنامه نگریسته شده است؛ پژوهش‌های پژوهش سعید رضوانی (۱۳۸۰)، حداد علوی (۱۳۸۳)، علیخانی (۱۳۸۴)، برگن هنگون (۱۹۸۷) و آهولا (۲۰۰۰) نشان داده است که برنامه درسی پنهان نقش بسیار مؤثری در پیشبرد اهداف آموزشی و عملکرد تحصیلی داشته است. دانشجویان از طریق برنامه‌های درسی و به‌ویژه برنامه درسی پنهان با انواع دانش علمی، اجتماعی، تاریخی، اقتصادی و سیاسی، مهارت‌ها و نگرش‌های مختلفی همچون احترام، صداقت، سعه صدر، همدردی، وطن‌پرستی، تعهد و مسئولیت‌پذیری، توجه به نفع عموم، برابری، رعایت قانون و مقررات و غیره آشنا می‌شوند. آنها همچنین می‌توانند دانش، مهارت‌ها، مفاهیم و نگرش‌هایی را فرا بگیرند که برای پرورش آن‌ها خطرآفرین بوده و تهدید محسوب می‌شود. بنابراین برنامه درسی پنهان می‌تواند برای تعلیم و تربیت دانشجویان هم مزیت و هم آسیب به حساب آید (فتحی و اجارگاه و واحده چوکده، ۱۳۸۵). با این اوصاف سؤال اصلی این پژوهش آن است که؛ برنامه‌ریزی درسی پنهان تا چه اندازه پیش‌بینی‌کننده میزان باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان است؟ و بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور استان آذربایجان غربی است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر کاربردی و از آنجا که رابطه بین سه متغیر را بررسی می‌کند از نوع همبستگی است که با هدف بررسی

1. Shen, L; Wang, M & Shen, R
2. Mc Loughin, M & Padraig M, M
3. Redish

۰/۷۱ تا ۰/۸۵ محاسبه گردید. برای اعتباریابی آزمون از مقایسه گروه‌های شناخته شده استفاده شد و روی نمونه‌ای از ۵۴ کارآفرین و ۵۷ غیرکارآفرین اجرا شد که تفاوت میانگین دو گروه در سطح ۰/۰۵ معنادار بود. برای بالا بردن

کرونباخ استفاده کرده‌اند که مقدار آن برابر ۹۱ درصد محاسبه شد. مقدار این آمارها نشان می‌دهد که سؤالات پرسش‌نامه همبستگی بالایی با یکدیگر دارند و پرسش‌نامه تحقیق، از پایایی بالایی برخوردار است.

جدول ۱. توصیف متغیرهای پژوهش

مؤلفه‌ها	میانگین	واریانس	انحراف معیار	تعداد
کنش متقابل	۲۲/۰۲۸۴	۱۹/۵۲۲	۴/۴۱۸۳	۹۸۵
ساختار سازمانی	۲۴/۶۱۷۳	۲۰/۷۴۳	۴/۵۵۴۴	۹۸۵
مؤلفه‌های برنامه‌ریزی	۱۰/۰۲۷۴	۱۳/۲۱۴	۴/۸۷۵۲	۹۸۵
درسی	۲۱/۵۰۸۶	۲۳/۷۶۸	۴/۸۷۵۲	۹۸۵
باورهای انگیزشی	۵۹/۰۲۸۴	۱۱۸/۶۶۲	۱۰/۸۹۳۲	۹۸۵
کارآفرینی	۱۳۵/۰۴۶۷	۶۳۷/۶۸۱	۲۵/۰۵۳۵	۹۸۵

همسانی درونی آزمون در ویرایش دیگر که توسط روینسون و همکارانش صورت گرفت، تعداد سؤالات به ۷۵ گویه کاهش یافت. با این کار آلفای کرونباخ آزمون به بالای ۰/۸۰ افزایش یافت همچنین پس از کاهش گویه‌ها به ۷۵ عدد، اعتباریابی دوباره روی گروه‌های شناخته شده انجام شد که براین اساس میانگین جهت‌گیری کارآفرینان و غیرکارآفرینان متفاوت و در سطح ۰/۰۰۱ معنادار بود.

ج) پرسش‌نامه راهبردهای انگیزشی: پرسش‌نامه راهبردهای انگیزشی برای یادگیری (MSIQ) به وسیله پینتریچ و دی گروت (۱۹۹۰) ساخته شده است. این پرسش‌نامه شامل دو مقیاس باورهای انگیزشی ۲۵ ماده و راهبردهای یادگیری خودنظم‌داده شده ۲۲ ماده است که با توجه به موضوع تحقیق، تنها از مقیاس اول این پرسش‌نامه یعنی باورهای انگیزشی استفاده می‌شود. مقیاس باورهای انگیزشی شامل سه خرده‌مقیاس آزمون خودکارآمدی، ارزش‌گذاری درونی و اضطراب است. پرسش‌نامه از نوع آزمون‌های بسته پاسخ پنج گزینه‌ای است. پینتریچ و دی گروت (۱۹۹۰) برای بررسی اعتبار و قابلیت اعتماد پرسش‌نامه از روش‌های آماری تحلیل عاملی و آلفای کرونباخ استفاده کردند. این محققان با به کار بستن روش تحلیل عاملی، برای مقیاس باورهای انگیزشی سه عامل خودکارآمدی ($\alpha=0/89$) ارزش‌گذاری درونی ($\alpha=0/87$) و اضطراب ($\alpha=0/75$) را به دست آوردند.

یافته‌ها

نمونه مدنظر در این تحقیق جمعاً ۹۸۵ نفر می‌باشد میانگین سنی اعضای نمونه در کل ($\pm 5/12$) ۲۵ سال بود.

ب) پرسش‌نامه کار آفرینی: پرسش‌نامه کارآفرینی ۷۵ گویه دارد. این پرسش‌نامه توسط روینسون، استیمپسون، هوفنر و هانت (۱۹۹۱) تهیه شده است و برای نخستین بار در دانشکده علوم تربیتی روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز توسط شکرکن و برومندنسب (۱۳۸۱) ترجمه شده است. برای تهیه این آزمون، روینسون و همکاران (۱۹۹۱)، ابتدا با استفاده از بازنگری گسترده ادبیات کارآفرینی ۴ حوزه‌ای را که به نظر می‌رسید ارتباط بالایی با کارآفرینی داشته باشند، مشخص کردند. این چهار حوزه شامل نوآوری، کنترل شخصی، نیاز به پیشرفت و عزت نفس بودند. بر این اساس، ۷۰۰ ماده شکل گرفت؛ سپس این ۷۰۰ ماده به وسیله روینسون و همکارانش به همراهی دو متخصص روان‌شناسی، بر مبنای یک ارتباط محتوا، برای چهار حوزه نوآوری، کنترل، نیاز به پیشرفت و عزت نفس و با توجه به سه مؤلفه توانایی یعنی رفتار، عاطفه و شناخت، سرنده و ویرایش شد و به ۲۶۲ ماده کاهش یافت و در اختیار ۹۱ نفر از دانشجویان رشته روان‌شناسی دانشگاه بریگهام یونگ قرار داده شد و از آن‌ها خواسته شد تا ۲۶۲ ماده را به عنوان رفتاری، شناختی و عاطفی طبقه‌بندی کنند. در نظریه بخشی توانایی این موضوع اهمیت دارد که هر بخش توانایی فقط شامل یک بُعد توانایی باشد و گویه‌های مربوط به بخش‌های دیگر را در برنگیرد. ماده‌هایی که حداقل ۶۰ درصد آزمودنی‌ها به وجود عاطفه، شناخت و یا رفتار در آن‌ها موافق نبودند، حذف شد و با انجام این کار تعداد ماده‌ها به ۹۱ ماده کاهش یافت؛ سپس پایایی چهار خرده‌مقیاس با استفاده از روش آزمون _ بازآزمون روی نمونه‌ای از دانشجویان اجرا شد و ضرایب همبستگی به دست آمده بین

جدول شماره ۱، نتایج آمار توصیفی مربوط به مولفه‌های برنامه‌ریزی درسی و باورهای انگیزشی و کارآفرینی را به کنش متقابل، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار

در ادامه برای بررسی مولفه‌های برنامه درسی پنهان

جدول ۲. آزمون کولموگروف-اسمیرنوف نرمال بودن داده‌ها

کارآفرینی	باورهای انگیزشی	برنامه درسی پنهان
۰/۶۷۳	۱/۱۰۸	۰/۱۰۵
۰/۱۵۹	۰/۵۱۶	۰/۳۴۴

جدول ۳. آزمون آماری رگرسیون تک متغیره بررسی برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی به‌طور کلی

متغیرها	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل شده	f	سطح معناداری
باور انگیزشی	۰/۵۵۵	۰/۳۰۸	۰/۳۰۷	۴۳۷/۲۰۹	۰/۰۰۰
کارآفرینی	۰/۶۱۴	۰/۳۷۷	۰/۳۷۷	۵۹۵/۶۳۴	۰/۰۰۰

فیزیکی) با دو متغیر باورهای انگیزشی و کارآفرینی از آزمون آماری رگرسیون چند متغیره به روش هم‌زمان استفاده شده است که نتایج آن در جداول زیر به تفکیک آمده است. جدول شماره ۴، رگرسیون چندمتغیره بین مولفه‌های برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج، مقدار بتای معادله برای کنش متقابل برابر ۰/۲۱، ساختار سازمانی ۰/۲۴، جو اجتماعی ۰/۱۵ و ساختار فیزیکی ۰/۱۰ است که همگی در سطح $p \leq 0.01$ معنادار هستند.

جدول شماره ۵ رگرسیون چندمتغیره بین مولفه‌های برنامه درسی پنهان با کارآفرینی را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج، مقدار بتای معادله برای کنش متقابل برابر ۰/۲۵،

تفکیک نشان می‌دهد.

برای آزمون نرمال بودن داده‌های به‌دست آمده برای متغیرهای تحقیق از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شده است. در آزمون نرمال بودن داده‌ها فرض صفر چنین است که توزیع داده‌ها از توزیع نرمال تبعیت می‌کند و فرض مقابل برخلاف این امر دلالت دارد.

با توجه به این که سطح معناداری تمامی داده‌ها بیشتر از ۰/۰۵ است، پرسش‌نامه‌های تحقیق نرمال است. به‌همین منظور برای آزمون فرضیه‌ها از آمار پارامتریک می‌توان استفاده کرد. نتایج کامل آزمون کولموگروف-اسمیرنوف در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول شماره ۳، نتایج رگرسیون تک متغیره بررسی

جدول ۴. آزمون آماری رگرسیون چندمتغیره بررسی مولفه‌های برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی به روش هم‌زمان

P	T	ضریب استاندارد		B	مدل
		ضریب بتا	خطای استاندارد		
۰/۰۰۰	۱۳/۳۵۱	-	۱/۷۴۸	۲۳/۳۳۱	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۶/۲۸۳	۰/۲۱۲	۰/۰۸۳	۰/۵۲۳	کنش متقابل
۰/۰۰۰	۶/۷۶۸	۰/۲۴۴	۰/۰۸۶	۰/۵۸۴	ساختار سازمانی
۰/۰۰۰	۵/۰۲۶	۰/۱۵۲	۰/۰۹۰	۰/۴۵۴	جو اجتماعی
۰/۰۰۰	۳/۲۲۷	۰/۱۰۹	۰/۰۷۶	۰/۲۴۴	ساختار فیزیکی

ساختار سازمانی ۰/۲۳، جو اجتماعی ۰/۱۷ و ساختار فیزیکی ۰/۱۳ است که همگی در سطح $p \leq 0.01$ معنادار هستند.

نتیجه‌گیری و بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور

برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی را به‌طور کلی نشان می‌دهد. با توجه به نتایج، ضریب همبستگی برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی برابر ۰/۵۵ و برنامه درسی پنهان با کارآفرینی ۰/۶۱ است که هر دو در سطح ۰/۰۱ معنادار هستند.

۱۹۸۲؛ آسبروکس، ۲۰۰۰؛ مایلز و آندریون، ۲۰۰۱؛ فیروزی، ۲۰۰۷؛ ویکی، ۲۰۰۸؛ چای کینگ، ۲۰۰۸ و داگانی، ۲۰۰۹) معتقد بودند که برنامه درسی پنهان احساسات، نگرش‌ها، ارزش‌ها، باورها و رفتارهای یادگیرنده را تحت تأثیر قرار می‌دهد و بالاخره دسته دیگری از صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی مانند گتزلز، ۱۹۷۴ (به نقل گوردون، ۱۹۸۵)، گوردون، ۱۹۸۲ (بازیابی، ۲۰۰۶)؛ آیزنر، ۱۹۹۴ و برنداپل، ۱۹۹۷؛ مارگولیس، ۲۰۰۱؛ دیکسی، ۲۰۰۳؛ وبر، ۲۰۰۹ و فریتزر، ۲۰۰۹ به بعد فیزیکی این برنامه پرداختند. گتزلز، ۱۹۷۴ (به نقل گوردون، ۱۹۸۵)، به انواع ساختارهای

انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی رابطه معناداری وجود دارد. همچنین نتایج نشان داد که مولفه‌های برنامه درسی پنهان از جمله کنش متقابل، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی بر باورهای انگیزشی و کارآفرینی مؤثراند.

در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان گفت از آن‌جا که برنامه درسی پنهان بعد غیرقابل پیش‌بینی یادگیری است؛ بنابراین توجه نکردن به برنامه درسی پنهان و مولفه‌های آن در دانشگاه، غفلت از بخش مهمی است که می‌تواند از

جدول ۵. آزمون آماری رگرسیون چندمتغیره بررسی مولفه‌های برنامه درسی پنهان با کارآفرینی به روش هم‌زمان

مدل	B	ضریب غیر استاندارد		ضریب استاندارد	
		خطای استاندارد	ضریب بتا	T	P
مقدار ثابت	۴۴/۷۸۲	۳/۸۱۲	-	۱۱/۷۴۸	۰/۰۰۰
کنش متقابل	۱/۴۳۳	۰/۱۸۲	۰/۲۵۳	۷/۸۹۱	۰/۰۰۰
ساختار سازمانی	۱/۲۸۶	۰/۱۸۸	۰/۲۳۴	۶/۸۳۲	۰/۰۰۰
جو اجتماعی	۱/۲۲۱	۰/۱۹۷	۰/۱۷۷	۶/۱۹۶	۰/۰۰۰
ساختار فیزیکی	۰/۶۸۷	۰/۱۶۵	۰/۱۳۴	۴/۱۷۲	۰/۰۰۰

فیزیکی مدرسه و کلاس درس، نحوه چیدمان میز و نیمکت‌ها، صدا یا ویژگی‌های صوتی، کیفیت نور و روشنایی برانگیزش، احساسات و تصورات دانش‌آموزان توجه کردند. برنداپل (۱۹۹۷)، مارگولیس (۲۰۰۱)، وبر (۲۰۰۹) و فریتزر (۲۰۰۹) در پژوهش‌های خود به بررسی اثر محیط فیزیکی مدرسه بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان پرداختند. آن‌ها نشان دادند کلاس‌های درس کاملاً زیبا، تزئین شده، پر نور و با امکانات فیزیکی کافی برای تدریس دروس از عوامل موفقیت تحصیلی است. یوکسل (۲۰۰۶) و گلیکن و مرنستین (۲۰۰۶) در یافته‌های خود نشان دادند که برنامه درسی پنهان بر رفتار دانشجویان و دانش حرفه‌ای مدرسان تأثیر دارد. همچنین ماک و فلاین (۲۰۰۲)، ترنر (۲۰۰۸) ناهرن برگرواستین برگر (۲۰۰۹)، اوسل و همکاران (۲۰۰۹) ردیش (۲۰۰۹) در پژوهش‌های خود به این نتایج رسیدند که تعاملات موجود در محیط مدرسه یکی از عوامل مهم و

طریق کنش متقابل و تعامل مناسب عوامل دانشگاه از جمله اساتید، روش‌های تدریس، برنامه‌های درسی، حوزه ریاست و بخش‌های مختلف آموزشی و غیرآموزشی و با فراهم نمودن ساختار سازمانی مناسب و جو اجتماعی باز و ساختار و امکانات فیزیکی بر باورهای انگیزشی و کارآفرینی در دانشجویان تأثیر داشته باشد.

تحقیقات مختلفی در این ارتباط انجام گرفته است از جمله، پژوهش هاشمی (۱۳۹۱)، نشان داد که میان مولفه‌های برنامه درسی پنهان، مولفه‌های ساختار سازمانی از قدرت پیش‌بینی بیشتری در مهارت‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری برخوردارند. بیانفر (۲۰۱۳) در پژوهشی نشان داد که برنامه درسی پنهان در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه مؤثر است. فلاح و همکاران (۱۳۹۱) نشان دادند که قوانین و مقررات مدرسه، روابط میان فردی، روابط متقابل معلم و دانش‌آموز و آگاهی معلمان از عوامل مؤثر در برنامه درسی پنهان و یادگیری دانش‌آموزان است. محققانی دیگر از جمله مهرام و همکاران (۱۳۸۵) و نیز حاجی (۱۳۸۷) تأثیر برنامه درسی پنهان را در هویت علمی دانشجویان و رفتار انضباطی دانش‌آموزان نشان دادند. صاحب‌نظرانی (همچون جکسون، ۱۹۶۸؛ بلوم،

1. Chikeung, Ch
2. Doganay, A
3. Margolis
4. Dixie, G
5. Weber
6. Ferriter

(۱۳۸۳)، علیخانی (۱۳۸۴)، برکن هنگون (۱۹۸۷) و آهولا (۲۰۰۰) به شناسایی وضع موجود در برنامه درسی پنهان و تاثیر آن بر آموزش در مدارس و دانشگاه‌ها و عملکرد تحصیلی پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که برنامه درسی پنهان نقش بسیار مؤثری را در پیشبرد اهداف آموزشی داشته است.

شکرکن، حسینی و همکاران (۱۳۸۱). بررسی رابطه خلاقیت، انگیزه پیشرفت، عزت نفس، خوداثربخشی، جایگاه مهار و خودپنداره با کارآفرین دانشجویان شهید چمران اهواز. دانشگاه شهید چمران، عضو هیئت علمی دانشگاه روان‌شناسی و علوم تربیتی. علیخانی، محمدحسین و همکاران (۱۳۸۳). بررسی پیامدهای قصدنشده (برنامه درسی پنهان) ناشی از محیط اجتماعی مدارس دوره متوسطه اصفهان. *مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی*، دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره سوم، سال یازدهم، شماره‌های ۳ و ۴، صص ۱۴۶-۱۲۱.

علیخانی، محمدحسین و همکاران (۱۳۸۴). بررسی پیامدهای قصدنشده (برنامه درسی پنهان) محیط اجتماعی مدارس دوره متوسطه شهر اصفهان و ارائه راهکارهایی برای کاهش پیامدهای منفی آن «*دوماهنامه دانشور رفتار*» سال دوازدهم، ش ۱۲، صص ۳۹-۴۸.

فتحی واجارگاه، کورش و واحده چوکده، سکینه (۱۳۸۵). شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان: نظام آموزش متوسطه نظری ازدیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارائه راهکارهای برای بهبود وضعیت آن. *فصلنامه علمی و پژوهشی نوآوری‌های آموزشی ویژه‌نامه نوآوری در تربیت شهروندی*، شماره ۱۷، سال پنجم.

فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۸۷). اصول برنامه‌ریزی درسی، تهران: انتشارات ایران بال.

فلاح، وحید و همکاران (۱۳۹۱). بررسی نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان بر یادگیری دانش‌آموزان در مدارس متوسطه، *فصلنامه مدیریت*، سال نهم، ویژه‌نامه، بهار.

مهرام، بهروز و همکاران (۱۳۸۵). نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در هویت علمی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه فردوسی مشهد)، *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*؛ سال اول، ش ۳، صص ۳-۲۹.

هاشمی، عالیہ‌سادات (۱۳۹۱). نقش برنامه درسی پنهان در تربیت اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه نظری شهر بندرعباس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد واحد مرودشت.

مؤثر در نگرش دانش‌آموزان به درس، مدرسه و پرورش خودپنداره آنهاست. مطالعه نظریات و پیشینه تحقیقاتی برنامه درسی پنهان نشان می‌دهد که از منظرهای متفاوت به این نوع برنامه نگریسته شده است؛ دسته‌ای از پژوهش‌ها از قبیل پژوهش سعیدی رضوانی (۱۳۸۰)، حدادعلوی

منابع

احمد پورداریانی، محمود (۱۳۸۹). کارآفرینی، نظریات و الگوها شرکت پردیس.

احمدیان، مینا و سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۹۳). بررسی رابطه میان مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان با ابعاد گرایش به تفکر انتقادی دانشجویان. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری (دانشور رفتار سابق)*. ۲ (۴): ۸۷-۱۱۲.

اسکندری، حسین (۱۳۸۷). برنامه درسی پنهان. تهران: انتشارات نسیم.

بروغنی، الهه (۱۳۹۰). بررسی تاثیر برنامه درسی پنهان بر عواطف دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

بلوم، بی، اس (۱۹۸۲). ویژگی‌های آدمی و یادگیری آموزشگاهی. ترجمه علی اکبر سیف، تهران: مرکز نشر و دانشگاهی.

تقی پور، حسینعلی و غفاری، هاجر (۱۳۸۹). بررسی نقش برنامه درسی پنهان در رفتار انضباطی دانش‌آموزان ازدیدگاه مدیران و معلمان مدارس راهنمایی دخترانه شهرستان خلخال در سال تحصیلی، *علوم تربیتی*، سال دوم، شماره ۷، صص ۶۵-۳۳.

حاجی، سامرند (۱۳۸۷). بررسی نقش برنامه درسی پنهان در رفتار انضباطی دانش‌آموزان از دیدگاه مدیران مدارس ابتدایی شهرستان مهاباد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی؛ دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی.

حداد علوی، رودابه (۱۳۸۳). مطالعه توصیفی ابعاد جامعه‌شناختی برنامه درسی پنهان در مدارس راهنمایی دخترانه شهر تبریز با تأکید بر هنجارهای روحیه علمی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی؛ دانشگاه شهید باهنر کرمان.

سعیدرضوانی، محمود (۱۳۸۰). تبیین برنامه درسی پنهان در درس بینش اسلامی دوره متوسطه و ارائه راهبردهایی برای استفاده از این برنامه در آموزش اثربخشی دینی. پایان‌نامه دکتری برنامه‌ریزی درسی؛ دانشگاه تربیت معلم.

شریعتمداری، علی (۱۳۸۰). اصول تعلیم و تربیت، چاپ چهارم، اصفهان، انتشارات مشعل.

Ausbrooks, R. (2000). What is Schools hidden Curriculum teaching your child? <http://www.Parentigteens.Com/Curriculum Shtml>.

3-Avcl, S, Yuksel, A, Soyer, M, Balikcioglu, S. (2009). The cognitive and affective changes caused by the differentiated classroom

Ahola, S. (2000). Hidden Curriculum in higher education: Somethnig to fear for or Comply to? Innovations in higher education. research unit for the Sociology of education University of Turku-.www.Soc.utu.Fi/-RUSE/PDFtied-ostot/.

- environment designed for the subject of poetry.
<http://www.eric.ed.gov>.
- Bandura, A. (1989). Social foundations of thought and action, A Social cognitive theory
- Bergenhengouwen G. (1987). Hidden curriculum in the university. *Higher Education*. Vol. 16, No. 5, PP. 535-543.
- Bergenhengouwen, G. (2009). Hidden Curriculum in the university.
<http://www.sociologyindex.com>.
- Brenda Paul, J. (1997). An investigation of hidden curriculum in dress,décor, and discipline, master's thesis, pacific lutheran University.
- Chikeung, Ch. (2008). The effect of shared decision-making on the improvement in teacher's Job development. <http://www.eric.ed.gov>.
- Dai. D.Y., Moon. S.M. & Feldhusen, J.F. (1998) Achievement Motivation and Gifted Students, A social Cognitive Perspective, *Educational Psychologist*, V33. pp 45-63
- Dixie, G. (2003). The importance of the physical environment.
- Doganay, A. (2009). Hidden curriculum on gaining the value of respect for human dignity. A qualitative study in two elementary schools in Adana.
<http://www.Educationalsciencetheory&practice.com>
- Fatemeh, B. (2013). The Effect of Hidden Curriculum on Academic Achievement of High School Students. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*. ISSN 2251-838X / Vol, 5 (6): 671-681.
- Ferriter, B. (2009). Cell phones are disrupting the learning environment. <http://teacher-leaders.typepad.com>.
- Fizroy community. school. (2007).
<http://www.fcs.vie.edu.au/artides.asp>.
- Glicken A. & Merenstein G. B. (2007). Addressing the hidden curriculum: Understanding educator professionalism. *Medical Teacher*. 29, PP. 54-57.
- Jackson, P. (1968). Life in Classrooms. Retrieved november25, 2005 from: <http://www.kdpoorg-/images/Jackson.jpeg>
- KUO-An,H& chia-Hao, Y. (2008). A synchronous distance discussion procedure with reinforcement mechanism: designed for elementary school students to achieve the attending and responding stages of the affective domain teaching goals within a class period. *Computers & Education*, V51 n4 p 1538-1552.
- Margolis, E. (2001). The hidden curriculum in higher education <http://books.google.com>
- Margolis, Eric. (2002). Hidden curriculum in higher education. London:Uk.
- Mcloughin, M and Padraig, M, M. (2009). Inquiry-based learning: An educational reform based upon content - central teaching.
- Myles, B.S. and Andreon, D. (2001). Asperger syndrome and adolescence: practical solutions for school success shawnee mission, ks.autismasperger publishing co.
- Mok, M.M.C., Flynn, M. (2002). Determinants of students' quality of school life:A path model. *Learning Environments Research*, 5, 275-300 .
- Nuhrenborger,M and Steinbring, H. (2009). Forms of mathematical interaction in different social settings; Examples from student's teachers and Teacher mathematics. *Journal of Mathematics teacher Education*, V12 n2 p111-132.
- Pintrich, P.R. and Degroot, E.v. (1990). Motivational and Self- Regulated Learning Components of Classroom Academic Performance. *Journal of Educational Psychology*, 82,33-40.
- Postigo, S. (2002). Entrepreneurship Education in Aragentin the case of sananders
- Redish, E. F. (2009). The hidden curriculum: what do we really want our students to learn?
<http://www.sociology-index.com>.
- Shen, L., Wang, M., Shen, R. (2009). Affective e-learning: Using "emotional" data to improve learning in pervasive learning environment. *Educational technology & society*, V12 n2 p176-189.
- Turner, J.C. (2008). Understanding young adolescent's optimal experiences in academic settings *The Journal of experimental education*, 77 (2). P 125-143.URL:<http://www.suite101.com/article.cfm/232/12003.November1>.
- Weber, S. (2009). Curriculum development: A political act.
- Wiki answer. (2008). School curriculum: Hidden curriculum. 06 <http://www.answers.com/topic/school-curriculum-hidden-curriculum>.
- Yüksel S. (2006). The role of hidden curricula on the resistance behavior of undergraduate students in psychological counseling and guidance at a Turkish university. *Asia Pacific Education Review*. Vol. 7, No. 1, PP. 94-107.